

RÖVID SZÁMVETÉS AZ MTA KOLOZSVÁRI TERÜLETI BIZOTTSÁGÁNAK ELSŐ, 2007 ÉS 2014 KÖZÖTTI IDŐSZAKÁRÓL¹

Péntek János

az MTA külső tagja
pentekj@gmail.com

Nyolc évvel ezelőtt, a 2006. évi májusi közgyűlés után vált nyilvánossá a szándék, majd októberi rendkívüli közgyűlés döntött arról a Magyar Tudományos Akadémia, hogy 2007. január 1-től területi bizottságot hoz létre Romániában Kolozsvár központtal (ez az időpont egybeesett Románia belépésével az Európai Unióba). Magam 2007. januárjában kaptam a megtisztelő felkérést az MTA elnökétől, Vizi E. Szilvesztertől, hogy egy bizottság vezetőjeként vegyek részt a területi bizottság megszervezésében. Az akkori romániai köztestületi tagság (közel négyszáz fő) közjegyző jelenlétében, két fordulóban választotta meg képviselőjét, majd a külső tagokhoz társulva 2007. szeptember 28-án, az MTA vezetőinek jelenlétében, ünnepi külsőségek között a Területi Bizottság (KAB) vezetőségét: Péntek Jánost elnökként, Csibi Vencelt, Egyed-Zsigmond Imrét, Kása Zoltánt, Kovács Andrást alelnökként, Szenkovits Feren-

cet tudományos titkárként. Velük együtt Vizi E. Szilveszter és Görömbei András (a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság [MTKEB] akkori elnöke) hivatalosan, a jogi bejegyzés szerint szintén alapítói a KAB-nak. Az Akadémia elnöke történelminek nevezte az eseményt, a jövőre nézve pedig azt helyezte kilátásba, hogy ez a területi bizottság két-három éven belül minden tekintetben felzárkózhat a már évtizedek óta működő öt magyarországihoz. A 20. század elkülönítő történelmi eseményei, korszakai után, az MTA mostani szerkezetében, működésében és státusában valóban újnak és történelminek tekinthető ez a fejlemény. Az Akadémia ma érvényes alapszabálya ezt így rögzíti: „Az Akadémia határon túli területi bizottsága az MTA Kolozsvári Területi Bizottsága (KAB; működési területe: Románia).” (45.§/10) A bizottság kettős felhatalmazást és bizalmat érezhetett maga mögött: a romániai köztestületi tagokét, valamint a Magyar Tudományos Akadémiáét, amely tudományos súlyával és presztízsével ebben a térségben is erősíti az akadémiai szellemet. Az Akadémiához való közvetlen tartozás és a területi szerveződés az intézményesülés, a kapcsolatépítés, az együttműködés új lehetőségeit nyitotta meg.

¹ A szöveg elnöki beszámolóként hangzott el az MTA Kolozsvári Területi Bizottsága (KAB) tisztújító testületi ülésén, 2014. június 21-én. Az ülésen jelen volt Kocsis Károly az MTA levelező tagja, a MTA *Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság* elnöke és Tarnóczy Mariann, az Akadémia Határon Túli Magyarok Titkárságának vezetője.

Mivel a kezdeményezésben, a 2006. évi döntés előkészítésében erdélyieknek tudomásum szerint nem volt szerepük, a némelyek számára meglepő esemény a mi környezetünkben kimondatlanul is felvetette a kérdést: mit keres az MTA Erdélyben, Romániában? Magyarországon e kérdés párjaként: mi keresnivalójuk van az erdélyieknek az Akadémián? Túlekedés, nagyravágás a mostani politikai konjunktúrában? A közelmúltban, az EME (*Erdélyi-Múzeum Egyesület*) 150 éves évfordulója alkalmából (2009) több tudománytörténeti tanulmány jelent meg, de ezek – érthetően – nem érintették az MTA és Erdély viszonyát, és ez a kérdés az MTA történetét tárgyaló munkákban is jórészt eliskad. Lehet ezt jóhiszeműen úgy értelmezni, hogy a Tudományos Akadémia „magyar” jelzőjét soha senki nem értelmezte csak „magyarországi”-ként, hiszen például Bolyai János vagy Apáczai Csere János folyamatosan a magyar tudomány emblematisztikus személyiségei voltak. De az sem alaptalan feltételezés, hogy – némi intézménytörténeti amnéziával – a maiak természetesen csak magyarországiak tekintik. Ennek az amnéziának leginkább az az alapja, hogy 1949-ben az Akadémiát szervezetileg is az országhoz, az ország határaihoz igazították, arra szűkítették.

A távolabbi történelem mégis másról tanúskodik. Arról, hogy ami most történik, visszatérés ahhoz az eredeti, „normális” állapothoz, amikor – már létrejöttkor – az MTA jelen volt az akkor is különálló Erdélyben is, az erdélyiek pedig ugyanúgy tagjai voltak az Akadémiának, mint a magyarországiak. Az Akadémia első elnöke – már a kezdetektől haláláig, 1855-ig – gróf Teleki József volt, aki itt kezdte iskoláit Kolozsváron, háza is itt állt a Farkas utca és a Minorita utca sarkán, 1848-ban és az azt megelőző hat évben kormány-

zója is volt Erdélynek. (Ő is az amnézia áldozata, jelentős nyelvészeti és történetési munkássága ellenére méltatlanul elhalványult Széchenyi árnyékában, például az 1997-ben, Nagy Ferenc főszerkesztésében megjelent *Magyar Tudóslexikonban* egyáltalán nem szerepel.)² Az MTA 189 éves történetének első négy évtizedében az akkor is két haza tudósai együtt voltak az Akadémia keretében, mai szemmel úgy is értelmezhetjük, az alapító és alelnök Széchenyi István Magyarországot, az elnök és könyvtáralapító Teleki József szimbolikusan Erdélyt képviselte. Erről a korszakról, a reformkorról, némi ma is érvényes tanulsággal állapítja meg az *Erdély története*: „A Magyar Tudományos Akadémia felbecsülhetetlenül sokat tett a tudományművelők egyéni elszigeteltségének feloldása érdekében. 1832-ben 70 tagja közül 9 volt erdélyi, 1847-ben 170 közül 22.” (Miskolczy, 1986, 1258.) 1867 után, a következő négy évtizedben ugyanannak az országnak a polgáraiként voltak tagjai az erdélyiek is az Akadémiának, de 1920 után is még gyakorlatilag 1949-ig. Ezt követte a négy évtizedes karantén, amikor az erdélyiek már sehova sem tartozhattak. 1990 után pedig elindult újra a közeledés folyamata: kívül, de már belül is, belül, de még kívül... Ennek a közös, majd elkülönülő létnek a szomorú bizonyossága és mementója az a szürke márványtábla a Házsongárdi temetőben, amely az itt nyugvó negyvenhárom akadémikus nevét örökíti meg Bölöni Farkas Sándorétól (1842) Maros Dezsőéig (2011).

Ilyen történelmi háttérrel lehetett jelentős eseménynek tekinteni a KAB megalakulását, és – noha ellendrukkerekben sem volt hiány

² Az amnéziát részben enyhíti, hogy halála 150 éves évfordulóján, 2005-ben éppen a *Magyar Tudomány* emlékezett meg róla (Körmenydy – Mázi, 2005).

– ennek ismeretében volt lelkes támogatója indulásunknak például Jakó Zsigmond professzor. Hogy valóban történelmi volt-e ez az esemény, abban én még mindig bizonytalan vagyok. Hogy bizonyosak lehessünk, ahhoz az Akadémiának is erősítenie kell a jelenlétét, bizonyítania kell szándékát, azt, hogy igényt tart a romániai magyar tudományosságra, nekünk, erdélyieknek pedig szintén el kell döntenünk: igényt tartunk-e a Magyar Tudományos Akadémiára, kívánjuk-e az erdélyi, néha továbbra is belterjes, amorf tudományosságban az akadémiai szellemet, a szellemi autoritást, a megmérettetést, az értékek valódi rendjét. A politológusok jól tudják, hogy a kisebbségi közösség legtöbb gondja államhiányos állapotával függ össze, tudományosságának gyenge pontjai pedig az akadémiai szellem hiányával. Nem beszélve arról az evidenciáról, hogy a létszámában eleve szubkritikus erdélyi magyar tudományosság szervezeti beépítettség és megfelelő kapcsolódások nélkül vegetálásra ítéli önmagát mind a tudományos képzésben, mind a kutatásban. Erre az elmúlt években több alkalommal próbáltam meg felhívni a figyelmet, testületi üléseinken is: a belterjességre, a kritika, a felelősség hiányára, a minőségbiztosítás szükségességére a képzésben és a kutatásban.

A külső tagsággal, a külső köztestületi tagsággal, a Domus programokkal és vendég-házzal, a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsággal és a Titkársággal a korábbi sehova sem tartozás állapotából a mostani köztes helyzetébe, a *külső* státusba jutott el a romániai magyar tudományosság, a Területi Bizottság megalakulásával pedig már úgy tűnt, a *belső-külső* sémából is kiléphetünk. A KAB indulásakor ugyanis biztató volt, hogy első betűjét senki nem *külsőként* értelmezte, hanem *kolozsváriként*, romániai hatáskörrel.

Akkor és később is az Akadémia minden illétékese azt hangsúlyozta, hogy azonos a státusa a már működő magyarországiakéval, hogy finanszírozása nem a támogatási keretből történik, hanem a költségvetéséből. Ebben a szellemben az MTA elnökségének ajánlására és utólagos jóváhagyásával a KAB szervezeti és működési szabályzata is a meglévő mintákat követi. Ez határozta meg a szervezeti felépítést, a szakbizottságok szerinti működést, folyamatosan azt az elvet követve, hogy a KAB integrál, de nem centralizál. Lehetőségei és a köztestületi tagság igényei szerint összefogja a műhelyeket, a területileg, intézményileg a Bukarest, Csíkszereda, Marosvásárhely, Kolozsvár, Nagyvárad, Temesvár központokban és a kisebb településeken szétszórtságban dolgozó tagságot.

A leglátványosabb bővülés a köztestületi tagság létszámában volt: hét év alatt ez a szám megkétszereződött (most közel nyolcszáz), a külső tagok számának alakulásában az elhalálozások és az új tagfelvételek kiegyenlítették egymást, ebben tehát nem történt változás (akkor tizenhét volt, most tizenkilenc). A bővülés tényénél fontosabb, hogy végbement a 70–80-as évek nemzedéki szakadéknak áthidalása, megtörtént a nemzedékváltás, az aktív (nem nyugdíjas korú) köztestületi tagok aránya ma már mintegy 75%. A nagy számok azonban mindig csalókéak: ha az erdélyi magyar népesség létszámához viszonyítva nézzük az arányokat, akkor a fokozattal rendelkezők vagy akár a külső tagok száma még mindig alacsonynak mondható.

A létszámbeli növekedéssel növekedett a tagság igénye is, fokozódtak az elvárások az Akadémia jelenléte iránt. A KAB lehetőségei azonban – a korábbi ígéretek ellenére – nem változtak: a kompetenciáit meghatározó státusa és a költségvetési kerete változatlan

maradt, nem közeledett a magyarországiakéhoz, annak ellenére sem, hogy ez utóbbiaké is közben lényegesen csökkent. Ha a számbeli növekedéshez viszonyítjuk, mostani lehetőségeink jóval szerényebbek, mint kezdetben voltak. Az indulási állapotában befagyott költségvetési keretben nem is gondolhattunk az MTA Alapszabálya által a területi bizottságok számára előírt olyan feladatok ellátására, mint: „támogatják a tudományos kutatókat, a kutatók külföldi kiküldetését [erre egy alkalommal volt lehetőségünk], a tudományos utánpótlás nevelését, pályázatokat írnak ki, és díjjal jutalmaznak a legjobb pályamunkák szerzőit, tudományos munkákat jelentenek meg... stb.” Az MTA semmilyen döntési jogkörrel nem ruházta föl a testületet, javaslattevő, konzultatív és véleményezési szerepét alig vette igénybe, noha ilyen jellegű közreműködésünket felajánlottuk. Egyetlen lehetőségünk volt, és ezzel éltünk is: az MTK EB keretében mindig kifejtettük véleményünket, javaslatainkat.

Ez a helyzet inkább demoralizálta, mint motiválta a szakbizottságok munkáját. Az MTA következetes tudománypolitikája révén a tudományos állampolgárság nemrég még jóval előtte járt a közjoginak, a most záruló hároméves ciklusban azonban a kettős állampolgársággal megváltozott a helyzet. A tudománypolitika és a nemzetpolitika továbbra sincs szinkronban egymással: az egyik előre lépett, a másik mintha hátra. Pedig a tudományos életben különösen fontos volna, hogy összhang legyen a szimbolikus kijelentések és a valóságos helyzet között. Újra és folyamatosan hivatkozni lehet Teleki József 1843-ban kifejtett akadémiai programjára, amelynek lényege: a nyelv, a nemzet és a tudomány „öszvesítése” (idézi Körmeny–Mázi, 2005, 227.).

A remélnél jóval szűkebb mozgásterünk és a belső, sokszor demoralizáló szellem ellenére testületünk, tagságunk, titkárságunk eredményesen végezte munkáját. Azt túlzás volna mondani, hogy mindenki meglegegedésére, hiszen mi vagyunk a legkevésbé elégedettek azzal, amit végeztünk, amit végezhetünk. Köszönöm a titkárság hatékony közreműködését, dr. Szikszai Mária munkáját, a korábbi és a most leköszönő elnökségnek, hogy egyetértésben dolgozhattunk.

A fiatalok talán az idősebbeknél inkább ismerték fel az akadémiai szervezetség lehetőségeit, és ezt a köztestületi tagság jelen lévő, választott képviselője is tükrözi. Remélem, mindenki érezhette azt a törekvésünket, hogy tiszteljük és megbecsüljük idősebb tagtársainkat, és lehetőségeink szerint elismerjük, támogatjuk a fiatalokat. Hogy végül díjakat alapíthattunk, és adhattunk át elsősorban sikeres fiatal kutatóknak, azért köszönet illeti testületünk két külső, támogató tagját: Székely Zsuzsát és Péter Pétert. Minden év szeptemberében, tanévkezdés előtt, fórumot szerveztünk a magyar felsőoktatás vezetőinek részvételével. Mandátumunk első három évében elemzést készítettünk, és jelentettünk meg a romániai magyar felsőoktatás helyzetéről, fejlesztésének kilátásairól: az a nyugtalanító érzésem, hogy éppen azok nem vették jó néven, akik hasznát vehették volna (Salat et al., 2010). Lehet, hogy hasonló sorsa lesz második vállalkozásunknak is, amely arra irányult, hogy láttelelet és leltárt készítsünk a romániai magyar tudományosság 2002–2012-es időszakáról. Köszönöm a szerzőknek, a szakbizottságoknak, hogy vállalkoztak saját szakterületük eredményeinek összefoglalására (tőlünk független okok miatt a kötet ősszel fog megjelenni). A teljes nyíltság és nyitottság jegyében kapcsolatokat építettünk ki a Ro-

mán Akadémia tagjaival, kolozsvári bizottsággal, (közgyűléseinkre szinte minden alkalommal eljött a kolozsvári fiilálé elnöke, több ízben az Akadémia elnöke), ennek is köszönhető, hogy többségi oldalról senki nem kifogásolta az MTA romániai jelenlétét. Az MTA elnöke és Felügyelő Bizottsága, az MTA főtitkára, az MTA MTK EB korábbi és mostani elnöke, a többi területi bizottság, amelyekkel kölcsönös és szoros volt a kapcsolat, mindig elismerően értékelték munkánkat.

Abban, amit az előbbieken megpróbáltam tömören összefoglalni, az értékelés és az önértékelés is benne van. Köszönöm az MTA vezetőinek, külön a most is jelen lévőknek, Kocsis Károly akadémikusnak és Tarnóczy Mariann osztályvezetőnek, valamint Németh Tamás akadémikusnak, az előző főtitkárnak, és Dudits Dénes akadémikusnak, korábbi alelnöknek, akik hivatalból, de még inkább hivataluktól függetlenül bíztak bennünk, támogattak bennünket. Köszönöm a magyarországi társbizottságok megértő, önzetlen támogatását, szolidaritását, a most lezáruló ciklusban elnöki funkciót betöltő akadémikusokét: Bitskey Istvánét (DAB), Bíró Péterét (VEAB), Dékány Imrét (SZAB), Kosztolányi Györgyét (PAB) és Lakatos Istvánét (MAB). Szelíd emberségét, barátságát, töretlen bizalmát megidézve emlékezem Görömbei Andrásra, a KAB egyik alapítójára, az

MTA MTK EB korábbi elnökére. Több világhírű tudóst láthattunk vendégül az *Értékek Akadémiája* sorozatunk előadójaként, hadd köszönjem meg nekik is, és nyugtázzam elégtétellel, hogy senki nem volt, aki ne fogadta volna el meghívásunkat.

Úgy látom – az indulás, a kiépülés és az elmúlt közel hét esztendő tanulságaként és értékeléseként –, hogy a Kolozsvári Területi Bizottság – jórészt tőle független okok miatt – nem stabilizálódott a remélt mértékben sem az Akadémia szerkezetében, sem a romániai magyar tudományosságban, de jó az irány, és jelentős az előrelépés. Továbbra is közös felelőssége az MTA-nak és a mi Területi Bizottságunk megválasztandó vezetőségének, hogy erősítse hatását és jelenlétét. Ha ez nem történik meg, az Akadémia saját presztízsét gyengítheti, a KAB pedig létében válik teljesen szimbolikussá. Pedig ki vonhatja kétségbe, hogy Erdély benne van a magyar tudomány múltjában, jelenében, és hogy benne kell lennie a jövőjében, benne volt az MTA múltjában, fél lábbal benne van a jelenében, és nincs külső akadálya annak, hogy újra szerves része legyen. Ezen kell dolgozni.

Kulcsszavak: *az MTA tudománypolitikája, Kolozsvári Területi Bizottság (KAB), erdélyiek az MTA-ban, külső tagság, külső köztisztületi tagság, létszámnövekedés, nemzedékváltás*

IRODALOM

Csata Zsombor – Márton J. – Papp Z. A. – Salat L. – Péntek J. (2010): *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. Tümpontok egy lehetséges stratégiához.* Az MTA Kolozsvári Területi Bizottsága–Ábel Kiadó, Kolozsvár • http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdfi355.pdf

Körmendy Kinga – Mázi Béla (2005): „Önállás, nemzetiség, és nemzeti nyelv nélkül még nemzet nem vergődhetett nagyobb fényre.” 1855. február 15-én,

150 éve hunyt el gróf Teleki József nyelvész-történész, a Magyar Tudományos Akadémia első elnöke. *Magyar Tudomány.* 2, 225–231. • <http://www.matud.iif.hu/05feb/10.html>

Miskolczi Ambrus (1986): Erdély a reformkorban. In: Köpeczi Béla (főszerk.) (1986): *Erdély története 1830-tól napjainkig.* Akadémiai, Budapest, 1193–1424.

Nagy Ferenc (főszerk.) (1997): *Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig.* Better–MTESZ–OMIKK, Budapest